

УДК 631.11

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Петля М. І., н. с.

Інститут тваринництва НААН

Обґрунтовано необхідність комплексного оцінювання конкурентоздібності сільськогосподарських підприємств з метою здійснення можливостей їх розвитку у ефективній взаємодії. На відміну від оцінки, комплексне оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств потребує не лише визначення її рівня, а й виявлення причин невідповідності цього рівня потенційним можливостям розвитку підприємств та пошуку резервів її підвищення.

Розроблено методика оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з використанням комплексних методів порівняльного аналізу. Запропонована методика дозволить упорядкувати підприємства за ієрархічним рівнем конкурентоздатності та виділити шляхи її покращення.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, оцінка конкурентоспроможності, комплексні методи порівняльного аналізу.

У перекладі з латинської мови конкурентоспроможність (*conspicere*) означає – «стикання», «зіткнення». Дослідження проблеми конкурентоспроможності постійно проводились у розвинутих країнах, в Україні ж вони перебувають на початковій стадії. Перші результати дослідження із зазначеного питання оприлюднені у працях зарубіжних вчених А. Сміта, Д. Рікардо, А. Пезенті, М. Е. Портера, М. Трейсі, Р. А. Фатхутдинов [1] та ін. Теоретичним надбанням вітчизняних економістів є наукові праці В. Андрійчука, В. Вітвицького, В. Я. Месель-Веселяка, О. Могильного, а безпосередньо в аграрній сфері – М. Й. Малік, О. А. Нужна [2], О. О. Школьнік [3], А.О. Шепіцен [4] та ін.

Погоджуючись з думкою В. Д. Немцова і Л. С. Довганя [5], зазначимо, що нині відсутня загальноприйнята методика визначення оцінки конкурентоспроможності підприємства, більшість з них не враховують специфіку аграрного виробництва, тому прийнятні лише до умов діяльності промислових підприємств.

Усі існуючі методи можна класифікувати за такими ознаками:

➤ за ступенем охоплення аспектів функціонування підприємства поділяються на спеціальні і комплексні. *Спеціальні методи* – дозволяють оцінити конкурентоспроможність підприємства по окремих аспектах його діяльності: виробничому, інноваційному, маркетинговому, фінансовому тощо. *Комплексні методи* ґрунтуються на комплексному підході до оцінки конкурентоспроможності підприємства.

➤ за формою вираження результату оцінки: матричні, графічні та індексні.

1. Метод, заснований на теорії ефективної конкуренції. Згідно з теорією ефективної конкуренції, найконкурентоспроможнішими є підприємства, де найкраще організована робота всіх підрозділів і служб. В основі методу лежить оцінка чотирьох груп показників або критеріїв конкурентоспроможності. У *першу групу* об'єднані показники, які характеризують ефективність управління виробничим процесом: економічність виробничих витрат, раціональність експлуатації основних фондів, досконалість технології вироблення товару, організація праці на ви-

робництві. До *другої групи* відносять показники, які відображають ефективність управління обіговими засобами: незалежність підприємств від зовнішніх джерел фінансування (самофінансування), здатність його розплачуватись за своїми боргами, можливість стабільного розвитку організації в майбутньому. До *третьої групи* належать показники, котрі дають змогу мати уявлення про ефективність управління збутом і просування товару на ринку за допомогою рекламного стимулювання. У *четверту групу* входять показники конкурентоспроможності товару та його ціна. Треба зазначити, що розглянутий метод має великі переваги, оскільки він охоплює всі найважливіші оцінки господарської діяльності, сприяє швидкому одержанню даних про фактичний стан підприємства на галузевому ринку. Однак, разом з тим, в основі лежить експертна оцінка показників вагомості кожного коефіцієнта, а така оцінка не може вважатися достовірною.

2. Метод, який заснований на оцінці показників якості продукції. На нашу думку застосування такого методу не є повною мірою доцільним, оскільки сільськогосподарська продукція, по-перше, має високий рівень диференціації, по-друге, саме така система оцінки є недостатньою для формування висновку про конкурентоспроможність підприємства в цілому. Однак в більшості випадків використовується саме такий підхід.

3. Останнім часом широкого застосування набув метод визначення конкурентоспроможності на основі конкурентних переваг. Автором цього методу є вчений М. Портер. Показником потенційних переваг підприємства вважається частка ринку, яка йому належить. Визначення ринкової ніші, освоєння якої дає можливість підприємству збільшити сферу свого впливу.

4. Метод бенчмаркінгу. Марк Хью – засновник цього методу, визначає бенчмаркінг як спосіб оцінки стратегій та цілей у порівнянні з першокласними підприємствами для гарантування довгострокової позиції на ринку. Переваги методу: по-перше, передбачається використання показників діяльності «підприємства-еталону» (лідера) для порівняння, що у подальшому дозволяє орієнтуватися на такі показники, по-друге, метод є відносно простіший на відміну від методу ефективною конкуренції, оскільки містить в собі меншу кількість розрахунків. Деякими дослідниками рівняння розрахунку конкурентоспроможності за вказаним методом має такий вигляд (1):

$$КП= 0,1 \cdot ЧР + 0,15 \cdot \Phi + 0,2 \cdot P_{\text{реал}} + 0,2 \cdot ПП + 0,2 \cdot Ч_{\text{св}} + 0,15 \cdot ЦС \quad (1)$$

Матеріали та методи досліджень. Комплексне оцінювання сільгосппідприємств потребує поглибленого аналізу результатів їх господарської діяльності, яка характеризується системою кількісних та якісних характеристик. Від адекватності отриманої аналітичної аргументації залежить можливість визначення слабких сторін та конкурентних переваг підприємств, джерел їх посилення, розробки ефективних стратегій розвитку.

Виходячи з того, що комплексна оцінка господарської діяльності підприємств являє собою характеристику ефективності їх діяльності на основі аналізу сукупності узагальнюючих показників, вважаємо, що алгоритм аналізу повинен складатися з декількох етапів (рис.).

На **першому етапі** оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має бути здійснений багатомірний порівняльний аналіз результатів їх господарювання. У якості узагальнюючих показників доцільним є використання коефіцієнтів абсолютної ліквідності, автономії, оборотності активів, показників рентабельності та продуктивності праці. Ліквідність характеризує зда-

тність підприємства швидко перетворити активи на гроші. Оцінюючи ліквідність підприємства, аналізують достатність поточних (оборотних) активів для погашення поточних зобов'язань – короткострокової кредиторської заборгованості.

Рис. Методика оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Наслідками низького рівня ліквідності є нездатність підприємства сплатити свої поточні борги і зобов'язання, що веде, в свою чергу, до обов'язкового продажу довгострокових фінансових вкладень та активів і, в гіршому випадку – до зниження доходності і банкрутства.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності) показує, яка частина поточних (короткострокових) зобов'язань може бути погашена негайно. Розраховується за формулою (2).

$$K_{(abl)} = \frac{Cash}{Short-term\ debt} \quad (2)$$

де: Cash — грошові кошти та їх еквіваленти;
Short-term\ debt — поточні зобов'язання.

Оскільки однією з важливих характеристик фінансового стану підприємства є його фінансова незалежність від зовнішніх джерел, визначимо *коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)*, який обчислюється за формулою (3):

$$K_{(aem)} = \frac{EC}{Balance\ sheet\ total} \quad (3)$$

де: EC – загальна сума власних коштів;
Balance sheet total – підсумок балансу.

Критичне значення коефіцієнта автономії орієнтовано оцінюється на рівні $> 0,5$, що припускає забезпеченість позикових коштів власними, тобто, реалізувавши майно, сформоване із власних джерел, підприємство зможе погасити зобов'язання. Однак, у ході оцінки цього коефіцієнта, необхідно приймати до уваги галузеву належність підприємства (наприклад, машинобудівні підприємства повинні мати більш високе значення коефіцієнта автономії, ніж підприємства торгівлі, що пояснюється більш високою питомою вагою необоротних активів у структурі балансу).

Коефіцієнт оборотності активів відображає швидкість обороту сукупного капіталу підприємства, або скільки грошових одиниць реалізованої продукції принесла кожна одиниця активів. При розрахунку цього коефіцієнта формула набуває вигляд (4).

$$K_{(oa)} = \frac{ЧВ_{pn}}{ВА_{сер}} \quad (4)$$

де: ЧВ_{pn} – частка виручки від реалізації продукції;
ВА_{сер} – середня вартість активів.

До основних показників господарської діяльності сільськогосподарських підприємств відноситься рентабельність реалізованої продукції за чистим прибутком, рентабельність власного капіталу за чистим прибутком та рентабельність їх діяльності.

Рентабельність реалізованої продукції за прибутком від реалізації показує, скільки припадає прибутку від реалізації на одиницю виручки (5):

$$R^o = \frac{\Pi_p}{B} \quad (5)$$

де: Π_p – прибуток від реалізації;
B – виручка

Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком визначає величину чистого прибутку, заробленого кожною гривнею вкладеного власного капіталу (6):

$$R^c = \frac{\Pi_{\text{ч}}}{BK_{\text{заг}}} \quad (6)$$

де: $\Pi_{\text{ч}}$ – чистий прибуток;

$BK_{\text{заг}}$ – загальна вартість капіталу.

Рентабельність діяльності підприємства розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції. Збільшення цього показника свідчить про зростання ефективності господарської діяльності підприємства, а зменшення навпаки.

На **другому етапі** комплексного оцінювання конкурентоспроможності підприємств оцінюються результати їх господарювання з використанням таксонометричного методу, алгоритм якого розглянутого у роботі польського вченого В. Плюти, цей метод включає в себе ряд послідовних кроків [1]. На першому кроці формується вихідна матриця спостережень. У якості ключових ознак матриці використовують рентабельність виробництва молока (за прибутком від реалізації), витрати виробничих засобів на корову, продуктивність та суму чистого доходу (виручку від реалізації молока). Такі показники обрано виходячи з того, що конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств залежить від рентабельності їх продукції, можливість реалізації якої засвідчує показник продуктивності та витрати виробничих засобів на корову, а сума чистого доходу (виручка від реалізації молока) у грошовій формі показує результат реалізації. Другим кроком здійснюється стандартизація ознак матриці. При цьому методі оцінювання для числових значень показників x_j ($j=1, \dots, n$ – загальна кількість підприємств) i -го рядку вихідних даних ($i=1, \dots, m$, – загальна кількість показників) визначаються середнє значення, дисперсія та стандартне відхилення (7, 8, 9):

$$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^m x_i}{n} \quad (7)$$

$$D_j = \frac{\sum_{i=1}^m x_i^2}{m} - (\bar{x}_j)^2 \quad (8)$$

$$\delta_j = \sqrt{D_j} \quad (9)$$

Далі, з кожного числа вихідних даних віднімається середнє відповідного рядка, а отримана різниця ділиться на стандартне відхилення відповідного рядка (для $\Delta y_i''$ та $\Delta y_i'''$, $\bar{x}_i$ та δ_i лишаються незмінними):

$$\Delta y_i' = \frac{(x_j - \bar{x}_j)}{\delta_j} \quad (10)$$

У результаті чого отримуємо наступну матрицю:

$$K = \begin{bmatrix} \Delta y_1' & \Delta y_1'' & \Delta y_1''' & \dots & \Delta y_1^j \\ \Delta y_2' & \Delta y_2'' & \Delta y_2''' & \dots & \Delta y_2^j \\ \Delta y_3' & \Delta y_3'' & \Delta y_3''' & \dots & \Delta y_3^j \end{bmatrix} \quad (11)$$

Оскільки матриця K складається з нормованих значень, кожна строчка матриці являє собою вектор, координати якого в сумі дорівнюють нулю.

Для формування точки еталона серед елементів матриці вибираються максимальні значення. Таким чином, еталоном вважатиметься точка E_0 з координатами $K_{01}, K_{02}, K_{03} \dots, K_{0m}$, отриманими таким способом:

$$k_{0i} = \max k_{ij} \quad (12)$$

Порівнюємо можливі варіанти показників кластера з показниками еталонного підприємства за допомогою визначення евклідової відстані за формулою:

$$c_{j0} = \left[\sum_{i=1}^m (k_{ij} - \bar{k}_{0i})^2 \right]^{1/2}, \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (13)$$

де: k_{ij} k_{0i} – нормовані координати відповідно еталонного і досліджуваного показника.

Середня відстань і середнє квадратичне відхилення за всією сукупністю об'єктів визначаються таким чином (15,16):

$$c_0 = \frac{\sum_{j=1}^n c_{j0}}{n} \quad (14)$$

$$S_0 = \left[\frac{\sum_{j=1}^n (c_{j0} - c_0)^2}{n} \right]^{1/2} \quad (15)$$

Нехай $c^* = c_0 + 2 S_0$. Тоді таксонометричний показник досліджуваного показника складає (16):

$$d_j = 1 - c_{j0} / 2 \quad (16)$$

Чим ближче значення таксонометричного показника до одиниці, тим досконаліше підприємство. У міру синтетичності показника d_j , за зростанням його значень вибудовується рейтинг.

Третій етап передбачає порівняння результатів комплексного оцінювання таксонометричним способом з результатами багатовимірного порівняльного аналізу (БПА).

Четвертим етапом оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств буде оцінка їх ринкової активності, яка виражається через частку підприємства на ринку. Методика розрахунку матиме вигляд (17):

$$PЧ_j = \frac{ЧД_j}{\sum_{j=1}^m ЧД_j} \quad (17)$$

де: $PЧ_j$ – ринкова частка j -го підприємства, %;

$ЧД_j$ – чистий дохід (виручка) від реалізації j -го підприємства, тис. грн;

m – кількість досліджуваних підприємств на ринку.

Висновок. Методика оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств повинна складатися з таких етапів:

1. Етап:

- вибір об'єктів дослідження, які мають спільні умови господарювання і види діяльності;

- здійснення багатовимірного порівняльного аналізу результатів їх господарювання, на основі формування системи оцінних показників.

2. Етап:

- оцінка результатів господарювання сільськогосподарських підприємств з використанням таксонометричного (математичного) методу.

3. Етап:

- порівняння результатів комплексного оцінювання таксонометричним методом з результатами багатовимірного порівняльного аналізу.

4. Етап:

- аналіз зовнішніх складових конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств (на основі визначення їх ринкової активності).

Запропонована методика, на основі моделі кластерної взаємодії, дозволяє ієрархічно впорядкувати об'єкти дослідження за рівнем конкурентоспроможності, що забезпечить реалізацію інтересів кожного з підприємств в єдиній узгодженій стратегії їх розвитку.

Бібліографічний список

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит. Кн. I-III / Рос. акад. наук, Ин-т экономики; [пер. с англ., введ. ст., коммент. Е. М. Майбурда]; отв. ред. Л. И. Абалкин. – М.: Наука, 1993. – 570 с.

2. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: моногр. / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.

3. Школьнік О. О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: моногр. / О. О. Школьнік. – Умань, 2007. – 307 с.

4. Шепіцен А. О. Дослідження і обґрунтування методики визначення конкурентоспроможності продукції АПК / А. О. Шепіцен // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. – 2002. – Вип. 21. – С. 286–293. – (Серія «Економічні науки»).

5. Немцов В. Д., Довгань Л. С. Стратегічний менеджмент. – К.: Екс об, 2002. – С. 21.

6. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономическом моделировании / В. Плюта. Пер с польского. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 175 с.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КОМПЛЕКСНОГО ОЦЕНИВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Петля М. И., лаборатории экономики и организации производства продуктов животноводства

Обоснована необходимость комплексного оценивания конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий с целью определения возможностей их развития в эффективном взаимодействии. В отличие от оценки, комплексное оценивание конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий требует не только определения его уровня, а и выявления причин несоответствия этого уровня потенциальным возможностям развития предприятий, а также поиск резервов его увеличения. Разработана методика оценивания конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий с использованием комплексных методов сравнительного анализа, которая апробирована на примере пяти субъектов хо-

зяйствования, которые специализируются на предприятиях по производству молока. Предложенная методика позволяет упорядочить предприятия по иерархическому уровню конкурентоспособности и определить пути её повышения.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, оценивание конкурентоспособности, комплексные методы сравнительного анализа, модель кластерного взаимодействия.

METODIC ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Petlya M. I., Institute of Animal Science of NAAS

Necessity of a complex estimation of competitiveness of the agricultural enterprises for the purpose of definition of possibilities of their development in effective interaction is proved. The technique of an estimation of competitiveness of the agricultural enterprises with use of complex methods of the comparative analysis is developed. Comprehensive evaluation of the agricultural enterprises competitiveness requires not only assessing its level, but also identify the causes of disparity this rate of the enterprises development potential and research reserves of its increase. This technique is approved on an example of five subjects of managing which specialize on milk production. The offered technique allows to build the enterprises of the hierarchical level of competitiveness and to define ways of its increase.

Key words: the agricultural enterprises, estimation of competitiveness, complex methods of the comparative analysis, model of cluster's interactions.

УДК 636.934.2.082.24

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЮВАЛЬНОЇ ЗДАТНОСТІ СРІБЛЯСТО-ЧОРНИХ ЛИСИЦЬ ПРИ ОДНОРІДНОМУ ПІДБОРІ БАТЬКІВСЬКИХ ПАР ЗА ВІКОМ

Петраш В. С., асп.³

Інститут тваринництва НААН

У статті викладено результати досліджень щодо визначення впливу однорідного різновікового підбору батьківських пар сріблясто-чорних лисиць на перебіг гону та наслідки щеніння. Оцінюючи вплив однорідного підбору пар за віком на плодючість самиць, встановлено, що найкращим виявився варіант спаровування ♀2х♂2, який перевершував інші підбори пар на 0,2-2,3 щеняти. При цьому варіанті підбору пар плодючість як на основну самицю, так і на ту, що щенилася становила 6,5 щеняти. Найгіршим виявився варіант поєднання ♀1х♂1 – відповідно 4,2 щеняти.

Ключові слова: відтворювальна здатність, однорідний підбір пар, плодючість, самиці, сріблясто-чорні лисиці.

Так як головною продукцією звірівництва є хутро, то оцінка відтворювальної здатності звірів набуває крім біологічної, також й економічної значущості. Економічна зацікавленість, значна чисельність поголів'я та швидкий оборот стад

---

³ Науковий керівник – к. с.-г. н. Корх О. В.